

Stare kuće ozaljskog kraja

Želimir Laszlo

Republički zavod za zaštitu
spomenika kulture, Zagreb

Burna je povijest ozaljskog kraja. Nekad postojale vlastela, kmeti i slobodnjaci. Bilo je teških vremena. U 16. st. Nikola Zrinski Sigetski je rado slobodne ljude tjerao u jaram običnog kmetstva« a »radi pohotjenja za slobodom još 1780. god. mnogi muškarci i žene... čamili su u tamnicama.« Tekar 1884. g. ogranu sunce slobode seljacima kmetovima, postavši slobodni ljudi...« (Lopašić). Ali ni od tada ne bijaše život lak seljacima, a nije to ni danas.

Kraj je to u kojem su u Starom gradu Ozlju stolovali Zrinski i Frankopani (poslije i strano plemstvo), u kojem je Ribnik bio značajna utvrda, u kojem je u Sveticama u 17. st. u pavlinskom samostanu prior bio Belostenec. Kraj je to glagoljaških popova, koji su se ovdje dugo održali. Kraj je to koji doduše nikada nije bio trajno okupiran od Turaka, ali u kojem su njihova četovanja i pljačkaški pohodi rušila sela i crkvene objekte.

Gradovi su mijenjali vlasnike, feudalnu gospodu, ni pavlina više nema, no

seosko stanovništvo je još uvijek tu. Što je od tradicije (one narodne, seoske) preostalo iz tih vremena? Koji su i gdje su materijalni ostaci života seljaka preživjeli do danas?

To su bila pitanja s kojima se grupa stručnjaka otputila na jedanaestodnevno istraživanje u općinu Ozalj. U akciji su sudjelovali radnici iz Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture, Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture, Etnografskog muzeja u Zagrebu, Muzeja grada Karlovca i Narodnog sveučilišta Ozalj.

Na temelju prethodnog obilaska svakog sela i zaselka, odabrana su ona u kojima je tradicijsko graditeljstvo najviše zastupljeno. Kriteriji odabira bili su:

— procijenjena vrijednost objekta ili okućnica,

— težnja da budu zastupljiva s ponekim selom sva vrlo raznolika uža geografska područja (npr. vivodinski kraj, vrhovački i sl.),

— procijenjena ugroženost tradicijske gradnje u pojedinim područjima općine.

U toku akcije obrađeno je petnaestak sela. Vredniji objekti fotografirani su i arhitektonski snimljeni ili skicirani, a prikupljeni su i svi dostupni podaci. Za one koji vole brojke: snimljeno je oko 1500 fotografija, arhitektonski je obrađeno nekoliko desetina kuća, a

podaci su prikupljeni za nekoliko stotina kuća. Usporedo s time »muzealci« su prikupljali podatke i dokumentirali pokretne predmete. Obrada i izrada prikupljenih podataka, fotografija i arhitektonskih snimaka je u toku, a zbog velikog obima još će potrajati. Ipak već sada su mogući neki zaključci.

Još uvijek u tom kraju stoje stare »hiže« građene od drvenih planjki povezanih »hrvaškim« ili »nemškim« »vuglima«, s malim prozorima, ugodnim sjenovitim »ganjkima«, »škopanim« (slamnatim) krovovima. Nađe se ponegdje i stara sačuvana štala, sjenik ili brižljivo ukrašen svinjac. Još se ponegdje sačuvala i kompletna okućnica u kojoj su svi objekti »škopom« pokriveni, drveni, građeni po ustaljenoj tradiciji. Još uvijek se u ponekom vinogradu naiđe na »podrum« ili »hiz«. Još uvijek poneka starica »kuri« peć u kuhinji, a dim se vije pod »kobaču« a odatle se slobodno širi pod krov od ražene »ržane« slame impregnirajući ga. Još ponegdje miriše na crnu »smolu« i crni se i sjaji daščani strop, a u »hižama« grije peć na »pečnjake«. Ali svuda u takvim kućama žive starci, najčešće usamljene starice. Njihov vijek odbrojava vrijeme opstanka tradicijske kuće. Naišli smo na mnoge već napuštene, prazne. One »pustice«, kako ih zovu, ne održavane, prepuštene propadanju polako se rastaču. Prvo popusti i kišu propusti slamnati krov, zatim istruli krovna konstrukcija, a s njom nakon nekoliko godina i zidovi (drveni), i kuća se polako ali neumitno naprosto uruši u svoje temelje, padnu zidovi, grede i ostane samo hrpa natrulog drveta.

Naravno, svatko tko drži do sebe u seoskoj zajednici nastoji izgraditi novu kuću, pravu betonsku, zidanu. Takva nova kuća je zapravo simbol uspješnosti, jasan dokaz prosperiteta nekog domaćina. Ona s funkcijom stanovanja, na žalost, ima sve manje veze. Ne treba im to zamjeriti, to je uobičajena pojava i bilo bi van pameti zahtijevati ili čak pokušavati privoliti lokalno stanovništvo da nastavi živjeti u kućama prošlog soljeća. Neke šanse mogu se naslutiti u pokušajima adaptacije starih kuća koje bi trebale, iznutra obnovljene, omogućiti suvremeno stanovanje. I novogradnja u ruralnim cjelinama mogla bi biti kvalitetnija, mogla bi više poštovati tradi-

Jasenovica — stara kuća

Veselići — stara kuća

ciju, više »suradivati« s okolišem itd., ali to je razgovor o drugoj temi.

Kad se gradi nova kuća, stara smeta. Što se radi? Ponegdje kuću prodaju kao običnu drvenu građu, dakle kao građevni materijal, a ponegdje ju za kakovih dva ili tri stara miliona prodaju kao loživi materijal. U tom kraju, naročito oko Grduna i Tomašnice, još se u »krečanama«, »vapnicama«, »pali« kreč, vapno. Loži se, naslućuje, starim drvenim »hižama«.

Dani tradicijskoj gradnji i tradicijskoj kulturi su odbrojani, tu nema dileme. Ako želimo zadržati sjećanje o našoj tradiciji, o našem načinu života, specifičnoj gradnji, ako žlimo barem neke objekte sačuvati, treba djelovati, odmah, brzo i efikasno.

Da bismo sačuvali sjećanje, na akciji smo se trudili da prikupimo što više dokumentacije. Kada ona bude obrađena, možemo slobodno tvrditi, znat ćemo i u nekom budućem vremenu kako je sve to izgledalo, imat ćemo pred sobom fotografije i nacрте i opise (a bilo bi dobro kad bismo imali i filmove i tonske zapise). Ali to nije dovoljno. Treba barem ponegdje sačuvati i objekte same. Što se tiče pokretnih predmeta dio njih bit će sačuvano, jer je tijekom istraživanja prikupljeno (otkupom ili poklonom) oko tridesetak predmeta (»preslica«, »sirnika«, »kreblija«, koševa, »ruđaljka«, »cajha« i sl.) koji su sada pohranjeni u Etnografskom muzeju u Zagrebu, a slično tomu i u Muzeju grada Karlovca i u zbirci u Ozlju. Za nepokretne objekte izrađuje se plan hitnih mje-

ra i intervencija. Prema tom planu potrebno je odmah pristupiti zaštiti kuće i okućnice vlasnika Bedevalića u selu Trg; okućnice na kbr. 41 u naselju Tomašnica, zaselak Potočko Selo; nekoliko objekata u Martinskom Vrhu. Ukoliko se ovaj plan realizira, bilo bi to i značajno i poticajno.

No ni to nije dovoljno. Treba za cjelokupno područje općine izraditi plan zaštite i modalitete zaštite tradicijskog graditeljsva za dulji rok. Tu će svakako biti zastupljeni i prijedlozi za posrednu zaštitu, razvijanjem seoskog turizma, suradnjom s udruženim radom i sl.

Izrada prijedloga takvog plana zaštite započet će nakon obrade sve prikupljene dokumentacije.

Obiman program i mnogo posla, nema sumnje. Znam da će mnogi sumnjičavo zavrtjeti glavama. Bilo je previše loših iskustava, neuspjelih pokušaja; znam da je besparica, znam da je etno-park kraj Siska doživio tužan kraj, znam i za dileme o oblicima zaštite: »in situ« ili etno-naselje ili oboje, znam da u Republici ne postoji plan zaštite tradicijskih objekata i na kraju jasno mi je da sve to skupa isuviše slični na mit o Sifzu. Ali, zar i ovo nekoliko slučajno odabranih fotografija ne opravdava uvjerenje da treba pokušati i ustrajati.

Kraj ozaljski, ljudi koji žive u njemu svi mi zajedno, na kraju krajeva, imaju pravo, a poneki i dužnost da u kraju Starog grada Ozlja (koji se »ubi bože« sporo obnavlja), grada Ribnika (koji nije u sjajnom stanju), Svetič-

kog samostana (koji također nikako da se uredi), pokušamo sve kako bismo sačuvali nešto od one druge strane baštinjene povijesne medalje, onu priprostu, tradicijsku, seljačku stranu.

O tradicijskim predmetima ozaljskog kraja

Branko Đaković

Etnografski muzej, Zagreb

Geografski položaj ozaljskoj kraja (sjeverozapad Balkanskog poluotoka) znatno je utjecao na formiranje specifične »kulturne slike«.

Ozaljska su sela još uvijek zanimljiva etnolozima jer su nedovoljno istražena, bilo da im se prilazi s namjerom da se analiziraju samo pojedini elementi tradicijske seljačke kulture (u okviru materijalne, duhovne ili socijalne kulture), bilo da se sistematski istražuju veze, utjecaji, odnosi različitih kulturnih strujanja i obrazaca koji se tu prožimaju i preslojavaju.

Iako je posve izvjesno da je danas terenski rad u ovome području operacija »u pet do dvanaest« i da etnolozi i drugi stručnjaci koji se bave kulturnom poviješću uskaču u posljednje vagone posljednjeg vlaka« vrijedi raditi vjerujući da se još nešto može spasiti.

Decenijama je površan, neodgovoran, potcjenjivački, pa čak i prezren odnos prema etnografskoj baštini uopće, imao odjeka i na ovome terenu sa (ma kako to izgledalo apsurdno) djelomice i pozitivnim efektima. Zapravo, takav je odnos (osim drugih specifičnih okolnosti) utjecao na formiranje jednog negativnog i odbojnog stava kod seljaka prema svemu onome što je seljačko, kao prema nečemu što je manje vrijedno i što treba napuštati i zapuštat, pa su se tako i ponašali, a s druge strane, srećom, to su bili isti razlozi da kod jednog većeg građanskog (malograđanskog) sloja dugo vremena nije postojao interes za materijalne produkte ove kulture. I zahvaljujući upravo toj činjenici još uvijek imamo ostatke (napuštene i zapuštene) tradicijske narodne kulture, a i dugo su vremena izostali grabež i hajka na etnografske predmete.

Pa ipak, imajući u vidu navedeno, jedno tematski i vremenski (a i financijski) ograničeno istraživanje nedovoljno je, i u najboljem slučaju može